

Producció i comerç de puntes en els segles XVIII i XIX

En la que aleshores se'n deia «Costa de Llevant», aquesta modalitat artesana no tingué un veritable desenvolupament comercial fins molt avançat el segle XVIII, puix que amb anterioritat, àdhuc per al consum propi, era tributària de l'exterior i fins de la mateixa Barcelona. La producció de puntes fou fins aleshores una simple ocupació casolana, sense repercussió comercial en la major part de les poblacions del litoral. El famós rander Clavell, d'Arenys de Mar, de la segona meitat del segle XVIII, es dedicà de preferència a altres negocis, com el ferro i la cera, i fa treballar puntaires de Canet. El contraban de randes, freqüent durant el segle XVII i començaments del XVIII, va minvant en importància i és pràcticament inexistent en la segona meitat d'aquest darrer, davant el volum que ha anat adquirint la producció local. Es feren puntes en tot el litoral de les actuals províncies de Barcelona i Girona, especialment en el Vescomtat i en el Maresme; Lloret, Blanes, Palafolls, Malgrat, Pineda, junt amb Tordera, formen una zona prou definida productora de les puntes del tipus anomenat encara de *Malgrat*, arcaïtzant i una mica bast. Canet, amb Sant Iscle de Vallalta, Arenys de Mar, Arenys de Munt, Lllavaneres, Sant Vicenç, Mataró i Argentona formaven un altre grup, en el que en alguns moments de mitjan segle XVIII sobressurt Canet. Mataró centralitza, cap a la meitat del segle, la producció en seda i, al no disposar de prou mà d'obra local, els seus *rander*s donen feina a les demés poblacions del litoral.

La Sra. vídua Castells dirigint les treballadores que confeccionaven el mocador de la Reina Victòria Eugènia, l'any 1906

La preponderància d'Arenys de Mar no es manifesta fins les acaballes del segle XVIII, i Mataró i Argentona li van a l'encalç, puix és d'on aquella ciutat obtenia gran part de la seva mà d'obra. Ambdós centres puntaires—Mataró i Arenys de Mar—a les acaballes del segle XVIII començaren a exportar a les Índies.

No es té de confondre el *rander* amb la *puntaire*. Tant en el segle XVIII com ara, el primer és el negociant al mateix temps que el tècnic; la segona és l'obrer manual, habilíssim si és vol, però que no fa altra cosa que executar materialment la pauta donada per aquell.

La tècnica de fer puntes del segle XVIII, a Catalunya no ha sofert apenes variació fins ara. La creació d'una punta té com base primordial la labor del projectista, part la més important del seu procés de producció. Calia que el *rander* tingués dots de dibuixant o que en tingués un al seu servei; el dibuix de puntes és de per si una especialització, ja que tothom no és apte per a la seva transformació en *randa* i fins els qui tenen condicions per a fer-ho, necessiten de meticulós i ben calculat estudi per a servir-se'n.

Un cop obtingut el dibuix d'una nova mostra, i fins quan era precis obtenir *patrons* nous per a substituir els anteriors desgastats d'una mostra ja coneguda, calia passar-lo—i així ho vénen fent encara els bons *randers*—a paper transparent, en els nostres dies s'utilitza paper vegetal. Dessota del paper s'hi colocava una pauta a base de quadricula per al fons, el que permetia assenyalar els punts per al *picat* del futur *patró*; en aquesta operació és precis tenir en compte no tan sols les característiques del dibuix, sinó també la qualitat de la peça a executar, gruix del fil o seda que seran utilitzats, etc., cosa en el que té gran importància l'habilitat i els coneixements del *rander*. Les improvisacions dels nostres dies i *puntaires* que pretenen passar-se sense el tècnic, tenen ací les seves ensepegades. Que es tradueixen en defectes en l'execució de la punta.

Venia després, prenent com base el *paper*, el *picat* del *patró*. El *patró*, que avui dia s'adquireix en el comerç ja acolorit, en el segle passat encara el tenia que preparar el *rander*, que es cuidava de pintar la cartolina en color lleugerament envernissat, generalment en vermell i alguns cops en verd, quan tenia que servir per a una punta en fil o seda blanca, ja que si la *punta* o *randa* tenia que ser en negre es feia servir la cartolina blanca. L'operació del *picat* es practicava mitjançant una agulla

mànegada generalment amb capçalera de plom, actuant damunt un *coixí* especial, molt més gran que l'utilitzat per a fer puntes; alguns *coixins de picar* antics tingueren una forma més aplanada que els demés.

Un cop enllestit el *picat*, sempre a base del *paper*, el patró era *ressegut* en les siluetes més essencials amb tinta negra; altres signes convencionals com creuetes, petites ratlles de diferent tamany, servien per a il·lustrar la *puntaire* sobre la classe de punt a utilitzar en l'execució de cada part del patró, com el *punt de tafetà*, *punt clar*, *gavatxet*, *mosquit*, «*rejilla*», etc. No tenim notícia de que en aquesta comarca s'utilitzés amb igual finalitat el pintar en diferents colors o tonalitat, ni tampoc l'ús de *patrons* en pergami.

El *rander* distribuïa el treball seleccionant la *puntaire* més apropiada per a cada mena de randa. I encara per a una mateixa obra, tant per guanyar temps, com evitar còpies posteriors d'un dibuix o tècnica, les diferents parts d'un mateix conjunt han estat repartides entre diverses *puntaires*, fins de poblacions diferents, per a fer-ne després la composició en el taller del comerciant.

El *rander* acostumava a entregar a la *puntaire* les partides de fil necessàries per al treball encarregat.

En els darrers anys, hem llegit articles periodístics i reportatges sobre les *puntaires*, en els quals s'atribueix a aquestes tot el mèrit de les puntes, prescindint de l'autèntic artista *rander*. Ve a ser com si, comparant-ho amb un llibre, en lloc d'apreciar la labor de l'autor, es lloés el treball de caixistes i linotipistes.

El *coixí de fer puntes* no ha experimentat variacions essencials; alguns estaven elegantment guarnits i, tal com ara, la *puntaire* colocava al cap d'amunt una *estampa* religiosa. Els *coixins* de tipus francès o de roda tingueren escasses adeptes.

Algunes puntes eren distingides amb un nom, alguns designant el tipus propi d'una localitat, com *Mataró*; altres referits a un determinat *rander*, com *Cabot i Vila*, i la major part devien la seva designació al seu dibuix; d'entre aquests, en l'argot actual es conserven encara els «*puntillons*», la *palmeta* i els *cors*. Com curiositat, anotem a continuació alguns noms d'aquests dibuixos de *mostra*, com per exemple: *mort i passió*, *campanar de Sant Iscle*, *gra d'ordi*, *coliflor en flor*, *la petaca*, *les punxes*, *el sepulcre*, *el sepulcret*, *el sepulcre de la Tona*, *el molí de vent*, *el mosquit*

La família Castells projectant i picant patrons. A primer terme, la Sra. Castells acompanyada dels seus fills Joaquim i Marià i del seu nebot Joan Abadal

gros, el mitjà i el menut, l'anell, l'anell de la reina, l'ull de Sant Josep, la serpeteta, el cigarro, la palma, el mig pam pla, la barca, la guitarra, etc., entre els noms antics.

Entre els noms més moderns, introduïts a finals del segle passat, hi figuren *el mirall, l'espartera i la flor d'ametller*. Aquesta nomenclatura popular de les *mostres* de les puntes es va perdent cada dia més. En els mostraris dels randers del segle passat (i se'n conserven molt pocs) ja s'observa com els números i sèries havien substituït els noms.

Cal fer observar que quan en altre temps es parlava d'una «fàbrica» de randes o de puntes, això no significava pròpiament una concentració d'operaris en un determinat local, sinó l'exercici del negoci a base d'operàries, *puntaïres*, que treballaven en llurs domicilis i fins en ple carrer.

Creiem que s'han sobreestimat amb excés les estadístiques i informes oficials dels Ajuntaments de la segona meitat del segle XVIII. Com font per a l'estudi de la història econòmica el seu valor és molt relatiu i

inspiren poca confiança, sobretot pel que fa a la producció, degut a la temença que inspiraven les exaccions del fisc. Així en les respostes de qüestionaris estadístico-econòmics de l'Ajuntament d'Arenys de Mar, cal que les dades es prenguin amb certes reserves. Tant pel que fa al nombre de *coixins*, com al número de *puntaires*, s'hi donen xifres rodones que poden ser més o menys aproximades. Mentre veiem que en 1789 hi havia en actiu 455 coixins, amb altres tantes dones com a mínim; en 1796, les dones ocupades serien 855. La producció anual, en canvi, vindria a ser la mateixa, puix que si en 1789 es produïren 16.750 canes —26.046 metres— de punta, en 1796 es produïren 31.500 «vares» —26.554 metres—. I no diguem quan s'afirma es troben en actiu 1.180 coixins en

Picant patrons

l'any 1790, o sigui un any després d'aquell en què hem vist se n'havien declarat 455. Donada la idiosincràsia del comerciant, creiem que la veritat més aproximada s'escaigui en les xifres majors i que és molt probable s'amagués part de la producció i mà d'obra utilitzada. D'aquestes estadístiques i informacions considerem com dades de major valor les que es refereixen als noms del empresaris, com punt de partença per a successives investigacions.

De totes maneres, pel que fa a Arenys de Mar que, a les darreries del segle XVIII fou un dels més importants centres puntaires del litoral

L'escola de puntaires dirigida per la Sra. Artigas a la porta de casa seva

—i potser el més sobressortint de la comarca—, s'observa que existeix exportació de *rands* i *puntes* per a les Índies, al mateix temps que un crescut nombre de *puntaires*, tant prenent com base les 1.180 com les 855, desproporcionades en una població en la que els habitants arribaven a la xifra de 4.190. Per alguna cosa l'agut baró de Maldà, que freqüentà la població en els darrers anys del segle XVIII s'admira de veure tantes dones «fent puntes ab sos coixins», com en prosa i en vers ens digué en el seu *Calaix de Sastre*.

Els principals *randers* arenyencs de la darrera dècada del segle XVIII, foren Antoni Pascual, Jaume Arnau, Josep Carbonell, Josep Gallart i Miquel Catarineu, i de menys importància Pere Parlat, Pau Fita i Sever Bofill. Al començ del mateix segle, el rander més important era Joan Mir i Balis.

À començaments del XIX són els més famosos Tomàs Pasqual, Francesca Colomer (nascuda a Esparragó), Joan Catarineu, Josepa Costa Vall-

deoriola i, poc després, el pilot retirat Miquel Guri Donjo. Francesc Colomer Esparragué continuà el negoci a la mort de la seva mare, en la casa del Rial, núm. 46, fins al 1867. Fidela Torras, que també comença a començaments de segle, persisteix fins 1850; Josepa Espriu, igualment fins 1854, i Antoni Sagrega, fins 1866. Antoni Torrent, esporàdicament, des de 1847 a 1852. Antònia Fita Colomer, germana de l'il·lustre jesuïta que amb el temps arribà a director de la Reial Acadèmia de la Història, exerceix el negoci de *rander* des de 1853 a 1874. Manuela Fita de Doy el comença en 1865 i el segueix després el seu marit Eloi Doy i Cassà, a partir de 1874 fins al fi de segle. A aquests noms cal afegir, en el darrer terç del segle XIX, Gertrudis Simon de Barrera, Antoni Baxeras Feu, Josepa Mas Carreras de Massuet, Josepa Romaguera de Costa, i més cap a l'acabament de segle, Joaquim Mora i Jaume Artigas, indústria aquesta darrera que encara subsisteix baix l'experta direcció de la seva néta Rosa Artigas Riera.

No podem acabar aquesta relació sense fer esment dels consorts Marià Castells Diumeró i Maria-Anna Simon, que cap el 1862 crearen la més important empresa puntaire d'Espanya, continuada fins els nostres dies pels seus fills Marià i Joaquim, el primer d'ells famós artista projectista; en l'actualitat subsisteix encara tan important *randeria* a càrrec de la filla de Joaquim Castells. Els Castells es distingiren sempre per la qualitat i dibuixos propis de les seves produccions, en les que realitzaren veritables obres d'art; encara a començaments del segle actual seguien exportant a Amèrica. Aquesta casa posseeix col·leccions de mostraris antics, projectes, *patrons*, etc., que sabé recollir tant des de la seva iniciació en aquest art, com provinents d'altres antics *randers* de la localitat.

Els documents ens parlen de produccions en sedes blanca i negra, i fil d'aquest darrer color, inclús en el segle XIX. Avui, la labor en negre ha desaparegut d'aquesta comarca i s'ha concentrat al pla del Llobregat.

J. M. PONS GURI